

Adolfo Tautavičiaus indėlis į baltų genčių etninės istorijos tyrimus

Valdemaras Šimėnas

2006 m. rugpjūčio 10 d. netekome vienos ryškiausių Lietuvos pokario archeologijoje asmenybių Adolfo Tautavičiaus. Tai buvo enciklopedinio pobūdžio mokslininkas, domėjęs daugeliu archeologijos sričių. Jis vienodai gerai orientavosi ir akmens, ir žalvario ar ankstyvojo metalų laikotarpio, ir geležies amžiaus ar viduramžių archeologijoje. Buvo susipažinęs su visais tiek Lietuvos pajūrio, tiek Rytų, Šiaurės ar Pietų archeologijos paminklais. A. Tautavičius yra daugelio monografijų autorius ar bendraautoris. Jo asmeninėje bibliografijoje daugiau kaip 800 straipsnių.

Adolfas Tautavičius gimė 1925 m. rugsėjo 9 d. Judrėnuose (Telšių r.). Mokėsi Telšių gimnazijoje, 1945 m. įstojo į Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultetą studijuoti etnografiją, o vėliau perėjo į archeologiją. Studijų metu 1946 m. įsidarbino Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto Vilniaus etnografijos muziejuje. Dirbo konservatoriumi, restauratoriumi, dirbtuvių vedėju. Jau tuo metu pradėjo rinkti etnografijos ir archeologijos bibliografiją. 1950 m. su pagyrimu baigė studijas. Nuo 1951 iki 1962 m. ir vėliau su pertraukomis A. Tautavičius dėstė Vilniaus universitete. 1954 m. apgynė daktaro (istorijos mokslų kandidato) disertaciją tema „Rytų Lietuva I m. e. tūkstantmetyje“. 1962 m. tapo Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus vadovu ir buvo juo 25 metus iki 1987 m. 1988 m. Lietuvos istorijos institute buvo suburta grupė archeologų Lietuvos valdovų rūmams tirti. Vėliau tyrėjų grupė peraugo į savarankišką Pilių tyrimo centrą „Lietuvos pilys“. A. Tautavičius vadovavo centro archeologinių tyrimų grupei. 1997 m. jo monografija „Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)“ buvo pristatyta habilitacijai. Tais pačiais metais jis buvo išrinktas Latvijos mokslų akademijos garbės daktaru. 1999 m. A. Tautavičius apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinu.

A. Tautavičius paliko ryškų pėdsaką Vilniaus senamiesčio (ypač Žemutinės pilies teritorijos) tyrimuose. Jį taip pat žinome kaip daugelio pilių tyrėją. Didelės

pagarbos verti A. Tautavičiaus Lietuvos archeologijos bei atskirų archeologų bibliografijos darbai. Viena iš pagrindinių jo tyrimų temų buvo vidurinio geležies amžiaus problematika. Dar viena tema, ypač patraukusi A. Tautavičiaus dėmesį, buvo Lietuvos archeologijos istorija. Ne mažiau svarbi tema – archeologinės medžiagos kaupimas ir sisteminimas, atlasų sudarymas. Nesibodėjo A. Tautavičius ir lauko tyrinėjimo darbų, ypač mėgo archeologinių paminklų žvalgymus. 1963–1977 m. išvaikščiota ir išžvalgyta visa Lietuva. Archeologinių kasinėjimų sezono metu jis su didžiausiu užsidegimu gaudydavo informaciją apie kitų tyrinėtojų atradimus. A. Tautavičius buvo daugelio archeologinių leidinių sudarytojas ir redaktorius, redaktorių kolegijų narys, taip pat enciklopedinių straipsnių autorius, puikus Lietuvos archeologijos populiarintojas. Habilituotas daktaras Adolfas Tautavičius buvo geras administratorius: ilgametis Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus vadovas, vėliau Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ archeologinių tyrimų skyriaus vadovas. Epizodiškai A. Tautavičius dėstė Vilniaus universitete, skaitė keletą archeologijos kursų studentams. Labai svarbią, o gal net reikšmingiausią jo mokslinio gyvenimo dalį sudaro lietuvių etnogenezės tyrimai. Ši veikla atskirai dar nėra įvertinta.

Kai kurie A. Tautavičiaus mokslinės veiklos aspektai buvo aptarti dar jam gyvam esant. 1991 m. dabartiniame Nacionaliniame muziejuje buvo organizuota paroda „Bronės ir Adolfo Tautavičiaus archeologiniai kasinėjimai 1950–1991 m.“ Joje rodyti B. ir A. Tautavičių lauko tyrimų rezultatai. Ta proga išleistas R. Rimantienės sudarytas lankstinukas (Rimantienė, 1991). Lankstinuke išvardyti B. ir A. Tautavičių tyrinėti paminklai. Galima paminėti 70-mečiui, 75-mečiui ir 80-mečiui skirtus proginius V. Urbanavičiaus straipsnius apie A. Tautavičių kaip pilių tyrėją (Urbanavičius, 1995a; Urbanavičius, 1995b; Urbanavičius, 2000); A. Tautavičiaus mokslinę veiklą bendrais bruožais apžvelgė V. Kazakevičius ir M. Michelbertas; išskirtinas

A. Girininko interviu su A. Tautavičiumi (Kazakevičius, 1996; Michelbertas, 2005; Tautavičius, 1994a). Jo darbai Lietuvos archeologijos bibliografijos srityje aptarti mano parengtoje knygos „Lietuvos archeologijos bibliografija 1782–1998“ recenzijoje (Šimėnas, 2001). Kaip jau minėta, A. Tautavičiaus veiklą archeologijos srityje gerai vertino gretimų šalių tyrėjai. 1997 m. jis išrinktas Latvijos mokslų akademijos garbės daktaru. A. Tautavičiaus 80-mečio proga latvių archeologas A. Caune latvių archeologinėje spaudoje pristatė jo darbus ir paminėjo garbingą jubiliejų (Caune, 2005). Apie A. Tautavičiaus nuopelnus Lietuvos archeologijai galime spręsti iš jo vardinės straipsnių bibliografinės rodyklės (Tautavičius, 1985; Zabiela, 2007) ir visą Lietuvos archeologiją apimančios „Lietuvos archeologijos bibliografijos 1782–1998“ (Tautavičius, 2000). A. Tautavičius minimas bene visose Lietuvos ir daugelyje Latvijos, Baltarusijos ir išeivijos enciklopedijų.

Daug dėmesio Adolfo Tautavičiaus darbams ir moksliniam palikimui teikiama po jo mirties. Įvairioje archeologinėje literatūroje pasirodė keletas jam skirtų nekrologų. A. Tautavičius paliko labai gausią archeologinę biblioteką. Dar būdamas gyvas jis didžiąją dalį savo knygų perdavė Telsių muziejui, kai kuriuos retus spaudinius perėmė Lietuvos nacionalinis muziejus, Vilniaus universitetas ir kt. įstaigos. Paliko A. Tautavičius ir savo prisiminimus. Jie ruošiami spaudai.

2007 m. spalio 4–6 d. Vilniaus universitetas A. Tautavičiui atminti organizavo lietuvių ir latvių simpoziumą. Šis straipsnis yra minėto simpoziumo pranešimas. Straipsnyje norėčiau apžvelgti tik nedidelę trumpai aptartos šio žymaus mokslininko veiklos dalį – lietuvių etnogenėzės tyrimus.

[Lietuvos archeologiją ir lietuvių etnogenėzės tyrimus A. Tautavičius įsiveržė kaip meteoras. Dar studijų metais įsidarbinęs Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto Vilniaus etnografijos muziejuje, A. Tautavičius 1948 m. parašė pirmąjį savo populiarų straipsnelį apie archeologinius senkapių kasinėjimus (Tautavičius, 1948). Tačiau iš kuklumo jį pasirašė Ar. Karolio vardu. 1951–1953 m. kasinėjo Katkuškių, Didžiulių, Dieveniškių, Paginių (Borovkos), Poškonių (visi Šalčininkų r.), Kurganų (Varatniškių), Padvariškės (Trakų r.), Kapitoniškių pilkapykus. Ir štai praėjus ketveriems metams po universiteto baigimo ant stalo jau guli kandidato (dabar vadintume daktaro) disertacija pavadinimu „Rytų Lietuva pirmajame mūsų eros

tūkstantmetyje“. Neskaitant to mažo slapyvardžiu pasirašyto straipsnelio, tai pirmasis A. Tautavičiaus darbas, disertacija!!! ir iš esmės naujas žodis to meto Lietuvos archeologijoje. Disertacija ir Rytų Lietuvos pilkapių tyrimų medžiaga 1954–1959 m. buvo skelbta to meto pagrindinėje sąjunginėje ir Lietuvos archeologinėje spaudoje (Tautavičius, 1955; 1958; Таутовичюс, 1955; 1959). Nereikėtų užmiršti, kad kaip tik tuo metu, kai buvo skelbiami disertacijos duomenys, taip pat vyko aktyvūs jo vadovaujami Vilniaus pilių teritorijos tyrimai.

A. Tautavičiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūros tyrinėjimai iš karto susilaukė gero įvertinimo tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Lenkų tyrinėtojas J. Okuličius parašė teigiamą A. Tautavičiaus 1955 m. straipsnio recenziją. Savo disertacijoje ir po jos paskelbtuose moksliniuose straipsniuose A. Tautavičius apžvelgė archeologinių kultūrų raidą Rytų Lietuvoje I m. -e. tūkstantmetyje. Ypač daug dėmesio skirta Rytų Lietuvos pilkapių kultūros atsiradimui ir raidai. Jis pirmasis nustatė ir išskyrė Rytų Lietuvos pilkapių kultūros teritoriją, aprašė būdingus laidojimo papročius, aptarė įtakas ir kultūrų ryšius. Iki jo Rytų Lietuvos etninės istorijos srityje daugiausia buvo pasiekusi M. Alseikaitė-Gimbutienė. Savo disertacijoje, paskelbtoje jau išeivijoje, Tiubingene, M. Alseikaitė-Gimbutienė tik bendrais bruožais parodė laidojimo papročių skirtumus Rytų Lietuvoje, sudarė kelis žemėlapius (Alseikaitė-Gimbutienė, 1946, Karte II–IV). M. Gimbutienės sudarytas genčių žemėlapis (Karte IV) gerokai skiriasi nuo pateiktųjų A. Tautavičiaus darbuose. Pavyzdžiui, M. Alseikaitė-Gimbutienė pietvakarinę Rytų Lietuvos pilkapių kultūros ribą nuo Gardino iki Kauno vedė Nemunu. Šiaurėje, jos nuomone, Rytų Lietuvos pilkapių kultūra siekė Dauguvą. Vertinant pagal šių dienų mokslo žinių lygį, A. Tautavičiaus sudarytas Rytų Lietuvos pilkapių kultūros žemėlapis yra kur kas smulkesnis ir tikslesnis už M. Alseikaitės-Gimbutienės. Jau šiuose pirmuosiuose A. Tautavičiaus mokslo darbuose buvo suformuluota tezė apie Rytų Lietuvos pilkapių kultūros atsiradimą ir išaugimą iš brūkšniuotosios keramikos kultūros. Prie Rytų Lietuvos etnokultūrinės situacijos A. Tautavičius ir vėliau dar ne kartą grįžo.

Naujas A. Tautavičiaus darbų etnogenėzės tema etapas buvo bendraautorystė rašant apibendrinančią Lietuvos archeologijos duomenis darbą „Lietuvos archeologijos bruožai“ (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961). A. Tautavičius parašė tris šios

knygos skyrius: „Lietuvos archeologinių paminklų tyrinėjimų apžvalga“, „Ankstyvasis geležies amžius“ ir „Klasinės visuomenės formavimosi laikotarpis (V–VIII a.)“. Rašant šią sintezę reikėjo apibūdinti visos Lietuvos archeologinę medžiagą. Kaip tik A. Tautavičiaus pasirinkti skyriai ir laikotarpiai yra labai svarbūs Lietuvoje formuojantis atskiroms gentims ir archeologinėms kultūroms. Rašant darbą taip pat išryškėjo archeologinių tyrinėjimų Lietuvoje spragos. Etninės istorijos prasme įdomesni skyreliai apie Rytų Lietuvos kapinynus ankstyvajame geležies amžiuje (p. 125–128) ir apie Vakarų Lietuvos pilkapynus (p. 128–138). Nusakant vidurinio geležies amžiaus V–VIII a. etnokultūrinę situaciją aprašyti V–VIII a. plokštiniai kapinynai, Rytų Lietuvos pilkapiai ir Užnemunės laidojimo paminklai. Aptardamas plokštinius kapinynus A. Tautavičius jau išskiria Lietuvos pajūrio kapinynus su akmenų vainikais. Pažymi, kad vienuose kapinyuose laidota ankstesniu laikotarpiu, kiti atsiradę vėliau. Knygoje yra pateiktas ir V–VIII a. etnokultūrinę situaciją parodantis žemėlapis (185 pav.). Aprašydamas to meto radinius A. Tautavičius pabrėžė, kad kai kurie radiniai yra būdingi tik atskiroms gentims.

Toliau buvo archeologijos populiarinimo laikotarpis. 1961–1966 m. daugiausia rašyta į žurnalus „Mokslas ir gyvenimas“ bei „Mūsų gamta“. Prie etnogenezės temos vertė sugrįžti 1966 m. spaudoje išplėskusi diskusija apie jotvingių gyventas ribas. A. Tautavičius, tyrinėdamas Rytų Lietuvos pilkapynus, norėjo išsiaiškinti pietvakarinę šios kultūros ribą. Todėl jam buvo svarbu aptarti gretimos jotvingių žemės ribas (Tautavičius, 1966). Į jo straipsnį su ne visai pagrįstais priekaištais atsiliepė Valentinas Sedovas (Седов, 1967). Vėl teko rašyti šia tema atsaką (Тутавичюс, 1968a). Į diskusiją vėliau dar įsitraukė kalbininkas A. Vanagas ir archeologas P. Kulikauskas. Kaip parodė laikas, ir šioje diskusijoje teisus buvo A. Tautavičius.

Apie 1966–1972 m. A. Tautavičiui kilo mintis aprašyti visas Lietuvoje gyvenusias gentis. Tai rodo visa serija populiarių straipsnių žurnale „Mokslas ir gyvenimas“ ir lauko tyrinėjimų darbai. Tuo metu A. Tautavičius, pasitelkęs kalbininkus ir istorikus, parašė visą seriją straipsnių apie atskiras baltų gentis: žiemgalius, kuršius, prūsus, lietuvius, sėlius (Sabaliauskas, Tautavičius, Jasas, 1966; Mažiulis, Tautavičius, Jasas, 1967; Tautavičius, 1968a; Tautavičius, 1968b; Тутавичюс, 1968b). Kaip žemaičiui, jam ypač rūpėjo ištirti žemaičių genties etninę praeitį. Tačiau tuo metu tam dar ne-

pakako archeologinių duomenų. Teko imtis kastuvo ir pradėti tyrinėti žemaičių kapinynus. 1966–1968 m. tirti Požerės, Upynos, Bikavėnų, Žvilių, 1972 m. – Šarkų kapinynai (visi Šilalės r.). Žemaičių etnogenezės klausimai buvo apibendrinti tik po gero dešimtmečio knygoje „Iš lietuvių etnogenezės“ (Tautavičius, 1981). Į žemaičių kapinynų tyrimų darbus taip pat buvo pastūmėti kiti Archeologijos skyriaus darbuotojai.

Etninei istorijai tirti svarbiu šaltiniu tapo A. Tautavičiaus iniciuota ir sudaryta knyga „Lietuvos pajūrio I–VII a. kapinynai“ (Tautavičius, 1968c). Knygos priešlapyje randame pirmą kartą išskirtą Lietuvos kapinynų su akmenų vainikais arealą. Matyt, ateityje norėta įkurti atskirą „Lietuvos archeologinių paminklų“ seriją. Tačiau šis sumanymas nebuvo visiškai įgyvendintas.

Etninės istorijos tyrimų sričiai galime skirti ir 1970 m. išėjusią A. Tautavičiaus sudarytą „Lietuvos TSR archeologijos“ bibliografijos rodyklę (Tautavičius, 1970). Joje net yra atskiras „Etninės istorijos“ skyrius. Bibliografija suskirstyta pagal atskiras gentis. Čia vienoje vietoje randame Lietuvos, Lenkijos, Kaliningrado srities etninės istorijos tyrimų bibliografiją. Atskiruose skyreliuose pateikta literatūra apie lietuvių, galindus, jotvingius, prūsus ir t. t.

1974–1978 m. – vėl reikšmingas naujas A. Tautavičiaus žingsnis etninių tyrinėjimų srityje. Tuo metu išėjo jo iniciatyva paruošti keturi „Lietuvos TSR archeologijos atlaso“ tomai (Lietuvos..., 1975; 1977; 1978). Pirmojo tomo sudarytoja buvo R. Rimantienė, kitų trijų – A. Tautavičius. Bene reikšmingiausią trečiąjį tomą apie laidojimo paminklus parašė vien A. Tautavičius. Šiame tome randame ir unikalių etninės istorijos žemėlapių (7, 9 žemėl.). Minėti žemėlapiai iki šiol plačiai naudojami įvairių specialybių mokslininkų darbuose. Ne mažiau vertinga tekstinė atlaso dalis. Čia randame informacijos apie gyventojų tankumą įvairiose Lietuvos dalyse, aptinkame duomenų apie tarpgentines teritorijas ir dykras, kitos informacijos. Etnogenezės temos atlasuose tik apčiuoptos, tačiau plačiau neištyrinėtos. Šios, nors ir nelabai išplėtotos, užuominos vėliau buvo postūmis ne vienam etninę istoriją tiriančiam archeologui. Atlase smulkiai apibūdintos atskiro laidojimo paminklų grupės.

1977 m. reikšmingi baltų etninės istorijos tyrinėjimams. Tais metais Rygoje vyko pirmoji Baltų etninės istorijos tyrimų konferencija. Tais pačiais metais R. Volkaitės-Kulikauskienės iniciatyva etninės istori-

jos tema buvo patvirtinta Lietuvos mokslų akademijos prezidiume, šiai temai tirti sudaryta įvairių specialybių mokslininkų grupė. Į etnogenezės tyrimus įsitraukė kalbininkai, istorikai, antropologai ir kt. Baltų etnogenezės konferencijos kas ketveri metai pakaitomis vyko Latvijoje ir Lietuvoje. Aštuntasis dešimtmėtis – tai baltų etninės istorijos tyrinėjimų klestėjimo metas. Kiekvienos konferencijos metu buvo išleidžiamos pranešimų tezės, o vėliau ir straipsnių rinkiniai. A. Tautavičius, kaip ir daugelis kitų archeologų, aktyviai įsitraukė į etninės istorijos tyrimus.

Jau pirmojoje baltų etnogenezės konferencijoje Rygoje A. Tautavičius skaitė du pranešimus. Pirmąjį, kartu su latvių archeologu E. Mugurevičiumi, apie esamą baltų genčių etninės istorijos ir archeologinių tyrinėjimų padėtį bei problemas (Мугуревич, Таутавичюс, 1977; 1980), antrąjį – apie gentis Lietuvoje I m. e. tūkstantmetyje (Таутавичюс, 1977; 1980). 1979 m. Vilniuje vyko lokalinė lietuvių konferencija-seminaras. Kaip minėta, A. Tautavičius perskaitė ilgai lauktą pranešimą apie žemaičių etnogenезę. Pranešimai 1981 m. buvo išspausdinti straipsnių rinkinyje „Iš lietuvių etnogenезės“ (Tautavičius, 1981).

Vėliau dėl ne visai žinomų, bet numanomų priežasčių A. Tautavičius baltų etnogenезės konferencijose nebedalyvavo, tačiau dirbti kartu su kitais autoriais ruošiant leidinį „Lietuvių etnogenезė“ (Lietuvių..., 1987) neatsisakė. Šiuo laikotarpiu ypač sustiprėjo dviejų archeologijos asmenybių: A. Tautavičiaus ir akademikės R. Volkaitės-Kulikauskienės mokslinė konfrontacija. Ją dar labiau aštrino neigiamos A. Tautavičiaus tuo metu Lietuvoje išėjusios M. Gimbutienės knygos „Baltai priešistoriniais laikais“ recenzijos (Tautavičius, 1986; 1987). Viena iš nedalyvavimo konferencijose priežasčių galėjo būti ir tai, kad tuo pačiu metu (1982–1986 m.) buvo ruošiamas spaudai A. Tautavičiaus knyga „Vidurinis geležies amžius Lietuvoje“. 1986 m. Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriuje buvo pateiktas recenzuoti šios knygos mašinraštis. Sulaukus ne visai pagrįstos kritikos, knyga dešimčiai metų nugulė į autoriaus stalčių ir tik archeologo V. Urbanavičiaus ir išeivijos verslininko A. Mikalajūno dėka dienos šviesą išvydo 1996 m. (Tautavičius, 1996a). Mokslinė konfrontacija dar sustiprėjo.

1987 m. pasirodė dešimties metų darbo vaisius – autorių kolektyvo paruošta knyga „Lietuvių etnogenезė“. Kadangi tiesiogiai teko dalyvauti šios knygos

ruošimo spaudai darbe, mačiau daugelį nesutarimų tarp knygos atsakingosios redaktorės R. Volkaitės-Kulikauskienės ir A. Tautavičiaus. Dėl prieštaravimų knygos leidyba vos nežlugo. Atsakingoji redaktorė višaip stengėsi ištaisyti A. Tautavičiaus parašytą tekstą. Tačiau A. Tautavičius su žemaitišku užsispyrimu to daryti neleido. Moksliniai nesutarimai gerai atsispindėjo atsakingosios redaktorės priedašuose puslapių apačioje (Lietuvių..., 1987, p. 109, 133, 139) ir „pataisytuose“ žemėlapiuose (pvz.: 20 pav., 26 pav. – žr. Lamata) ir kt.

Nors ir nedalyvavimas konferencijose, A. Tautavičius toliau tyrė baltų etninę istoriją. Vėl, kaip ir anksčiau, pasirodė keletas populiarių straipsnių žurnaluose „Mokslas ir gyvenimas“ bei „Kultūros barai“. Tai straipsniai apie latgalius (Tautavičius, 1976), baltus – šiaurinius slavų kaimynus (Tautavičius, 1979), kuršių kilmę (Tautavičius, 1985b) ir kt.

Jau minėta žymių mokslininkų konfrontacija etninių tyrimų srityje mokslui naudos tikrai nedavė. Į kiekvieną knygą ar straipsnį buvo atsakoma tik neigiama recenzija ar straipsniu. Kaip pavyzdį galima nurodyti A. Tautavičiaus pranešimą apie mirusiųjų deginimo papročio plitimą Žemaitijoje, skaitytą konferencijoje Klaipėdoje (Tautavičius, 1989). Tai yra atsakas į R. Volkaitės-Kulikauskienės hipotezes, iškeltas knygoje „Lietuvių etnogenезė“, ir jos pranešimą, skaitytą 1985 m. konferencijoje Vilniuje. Iš esmės A. Tautavičiaus kritika buvo teisinga.

Su atgimimu etninės baltų istorijos tyrimai išblėso. Atsirado naujų svarbesnių siekių. A. Tautavičius įsiliejo į Vilniaus Žemutinės pilies tyrimų ir atstatymo darbus. Etninės baltų istorijos tyrimų išblėsimui turėjo įtakos ir tai, kad Vakaruose, ypač germanakalbėse šalyse bei Skandinavijoje, etninės istorijos tema yra tarsi tabu. Manoma, kad ši tema gali kurstyti nacionalines aistras ar konfliktus. Kartais etninės istorijos tyrimai užsienyje buvo pristatomi kaip marksizmas archeologijos moksle.

Etninės istorijos tyrimai A. Tautavičiui liko tik kaip pomėgis. Minėtini jo straipsniai apie Šiaulių žemę (Tautavičius, 1991), žemaičius (Tautavičius, 1992a; 1992b; 1996b), jotvingius, dainavius, sūduvius ir poleksėnus (Tautavičius, 1994b). Kad A. Tautavičius iki pat mirties dirbo pradėtą baltų genčių tyrimo darbą ir domėjosi šia tema, rodo jo straipsneliai apie galindus ir nadruvius „Mažosios Lietuvos enciklopedijoje“ (Tautavičius, 2000; Mališauskas, Matulevičius, Tautavičius, 2006).

Be abejo, neįmanoma viename straipsnyje aprėpti visos A. Tautavičiaus baltų etninės istorijos tyrimų veiklos. Apie baltų gentis jis rašė ir daugelyje kitų čia nepaminėtų straipsnių. Kaip pavyzdžius galima nurodyti straipsnius apie atskirus archeologinius radinius ar jų grupes, pavyzdžiui, rankogalines apyrankes ar plačiuosius kovos peilius kalavijus, būdingus tik žemaičiams ir žiemgaliams, ir t. t.

Šiame straipsnyje nekėliau sau uždavinio atskleisti

visas A. Tautavičiaus pažiūras į atskirų archeologinių kultūrų ar genčių kilmę, raidą ar likimą. Galima tik paminėti, kad šios pažiūros ypač ryškiai atsiskleidžia jau minėtuose A. Tautavičiaus darbuose: „Lietuvių etnogenezė“, monografijoje „Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)“, M. Gimbutienės knygos recenzijose, polemikoje su R. Volkaite-Kulikauskiene ir visoje serijoje populiarių straipsnių „Mokslo ir gyvenimo“ ir kt. mokslo populiarinimo žurnaluose.

LITERATŪRA

- Alseikaitė-Gimbutienė M., 1946. Die Bestattung in Litaunen in der vorgeschichtlichen Zeit. Tübingen.
- Caune A., 2005. Lietuvos archeologas Latvijas ZA goda doktoram Ādolfam Tautavičam – 80. In: *Latvijas vēstures institūta žurnāls*. Rīga, Nr. 4, p. 197.
- Gimbutienė M., 1985. Baltai priešistoriniais laikais: etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija. Vilnius. 192 p. – Ta pati: latvių k.: Balti aizvēsturiskajos laikos: Etnogenezē, materiālā kultūrā un mitoloģijā. Rīga, 1994. 225 p. (su I. Lozēs įvadu, p. 3–6).
- Kazakevičius V., 1996. Adolfo Tautavičiaus. In: *Lietuvos istorijos metraštis. 1995 metai*. Vilnius, p. 433–434.
- Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961. Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius.
- Lietuvos..., 1975. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, t. 2: Piliakalniai / V. Daugudis, E. Grigalavičienė, A. Merkevičius, A. Tautavičius. 227 p., 6 žemėl.
- Lietuvos..., 1977. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, t. 3: I–XIII a. pilkاپnai ir senkapiai / A. Tautavičius. 191 p. ir 11 žemėl.
- Lietuvos..., 1978. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, t. 4: I–XIII a. radiniai / O. Kuncienė, M. Michelbertas, I. Mulevičienė, A. Tautavičius, L. Vaitkunskienė. 160 p., 73 žemėl.
- Lietuvių..., 1987. Lietuvių etnogenezė / G. Česnys, E. Gudavičius, J. Jurginis, R. Kulikauskienė, V. Mažiulis, R. Rimantienė, A. Tautavičius, A. Vanagas, Z. Zinkevičius; Redkol.: R. Kulikauskienė, J. Jurginis, V. Mažiulis, A. Vanagas. Vilnius. 254 p.
- Mališauskas J., Matulevičius A., Tautavičius A., 2006. Nadruliai. In: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. III. Mcc-Rag. Vilnius, p. 204–205.
- Mažiulis V., Tautavičius A., Jاسas R., 1967. Kuršiai. In: *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 3, p. 22–26.
- Michelbertas M., 2005. Adolfui Tautavičiui – 80. In: *Archaeologia Lituana*. Vilnius, t. 6, p. 181–182.
- Okulicz J., 1958. Rec.: A. Tautavičius. Rytų Lietuvos pilkاپiai. „Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai“, Seria A, 1, 1955 r., str. 87–98. In: *Rocznik Olsztyński*. Olsztyn, t. 1, p. 272–274.
- Rimantienė R., 1991. Bronės ir Adolfo Tautavičių archeologiniai kasinėjimai 1950–1991 m. Vilnius [Inkstinukas].
- Sabaliauskas A., Tautavičius A., Jاسas R., 1966. Žiemgaliai. In: *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 5, p. 30–33.
- Šimėnas V., 2001. Amžiaus knyga. Rec. Lietuvos archeologijos bibliografija 1782–1998 / sudarė Adolfo Tautavičius. Vilnius, 2000. In: *Archaeologia Lituana*. Vilnius, t. 2, p. 149–150.
- Tautavičius A., 1948. Archeologai kasinėja senkapius / Parašas – Ar. Karolis. In: *Komjaunimo tiesa*, rugpjūčio 15.
- Tautavičius A., 1955. Rytų Lietuvos pilkاپiai. In: *MAD'A*, t. 1, p. 87–98.
- Tautavičius A., 1958. Šalčininkų rajono pilkاپynų tyrinėjimai. In: *Iš lietuvių kultūros istorijos*. Vilnius, t. 1, p. 65–82, 293–294.
- Tautavičius A., 1966. Lietuvių ir jotvingių genčių gyventų plotų ribų klausimu. In: *MAD'A*, t. 2, p. 161–182.
- Tautavičius A., 1968a. Lietuvių tautos protėviai. In: *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 8, p. 12–17.
- Tautavičius A., 1968b. Mūsų giminaičiai prūsai. In: *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 6, p. 17–22.
- Tautavičius A., 1968c. Įvadas. In: *Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I–VII a. kapinynai*. Vilnius, p. 5–11, 210–211.
- Tautavičius A., 1970. Lietuvos TSR archeologija (1940–1967). Bibliografinė rodyklė (sudarė L. Pagirienė). Vilnius.
- Tautavičius A., 1972. Pasakoja kronikos ir archeologiniai radiniai. In: *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 1, p. 14–16 (apie sėlius).
- Tautavičius A., 1976. Latgalos archeologiniai paminklai. In: *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 10, p. 12–14.
- Tautavičius A., 1979. Baltai – šiauriniai slavų kaimynai. In: *Kultūros barai*, Nr. 8, p. 78.
- Tautavičius A., 1981. Žemaičių etnogenezė (archeologijos duomenimis). In: *Iš lietuvių etnogenėsės*. Vilnius, p. 27–35.
- Tautavičius A., 1985a. Adolfo Tautavičiaus: bibliografinė rodyklė, 1948–1984. Vilnius, 42 p. [autorius nenurodytas].
- Tautavičius A., 1985b. Kuršių kilmės beiškant. In: *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 8, p. 15–17.
- Tautavičius A., 1986. Apie mūsų protėvius ir jų giminaičius. In: *Literatūra ir menas*, Nr. 40, p. 4–5.
- Tautavičius A., 1987. Marija Gimbutienė. Baltai priešistoriniais laikais: Etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija. In: *Lietuvos istorijos metraštis. 1986 metai*. Vilnius, p. 117–123.

Tautavičius A., 1989. Dėl mirusiųjų deginimo papročio plitimo V–VIII a. Žemaitijoje. In: *Vakarų baltų archeologija ir istorija: Tarprespublikinės mokslinės konferencijos medžiaga*. Klaipėda, p. 28–34.

Tautavičius A., 1991. Šiaulių žemė ir Šiauliai (V–XV a. archeologijos duomenimis). In: *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 metų)*. Šiauliai, p. 9–12, 217–219.

Tautavičius A., 1992a. Žemaičiai. In: *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 2, p. 10–11.

Tautavičius A., 1992b. Žemaičiai. In: *Mokslas ir Lietuva*, 1992, kn. 1, p. 4–10. – Tas pat: Lietuvos sienų raida. Vilnius, 1997, t. 2, p. 39–49.

Tautavičius A., 1994a. Tyrėjas / Kalbėjosi A. Girininkas. In: *Baltų archeologija*, Nr. 2, p. 6–7.

Tautavičius A., 1994b. Jotvingiai, dainavai, sūduviai, poleksėnai ir... In: *Lietuvos mokslas*. 1994, kn. 1 (2), p. 4–14. – Tas pat: Lietuvos sienų raida. Vilnius, 1997, t. 2, p. 140–159.

Tautavičius A., 1996a. Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.). Vilnius. 368 p.

Tautavičius A., 1996b. Žemaičiai. In: *Baltų archeologija*, Nr. 2 (9), p. 2–5.

Tautavičius A., 2000a. Lietuvos archeologijos bibliografija. 1782–1998. Vilnius, 768 p.

Tautavičius A., 2000b. Galindai. In: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Vilnius, t. 1, p. 424.

Urbanavičius V., 1995a. Pilių tyrėjai: Adolfas Tautavičius. In: *Gimtinė*, Nr. 9.

Urbanavičius V., 1995b. Būk sveikas, mokytoju! In: *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 8/9, p. 24–25.

Urbanavičius V., 2000. Norėčiau vadinti jį savo mokytoju. In: *Iš baltų kultūros istorijos*. Vilnius, p. 5–18 [lietuvių, vokiečių, rusų kalbomis].

Zabiela G., 2007. Adolfas Tautavičius 1925 09 09–2006 08 10 [yra bibliografija]. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais*. Vilnius, p. 556–580.

Мугуревич Э., Таутовичюс А., 1977. Состояние и задачи археологического изучения балтских народов. In: *Проблемы этнической истории балтов*. Рига, с. 3–9.

Мугуревич Э., Таутовичюс А., 1980. Состояние и задачи археологического изучения этногенеза балтских народов. In: *Из древнейшей истории балтских народов (по данным археологии и антропологии)*. Рига, с. 7–13.

Седов В. В., 1967. Ятвяжские древности в Литве (По поводу статьи А. З. Таутовичюса «К вопросу о границах между ятвяжскими и литовскими племенами»). In: *MAD'A*, t. 1 (26), p. 177–185.

Таутовичюс А., 1954. Восточная Литва в первом тысячелетии нашей эры. Автореферат канд. дисс. Вильнюс, 19 с.

Таутовичюс А., 1955. Восточнолитовские курганы. In: *Тезисы докладов на объединенной конференции по археологии, этнографии и антропологии Прибалтики (Секция археологии)*. Москва, с. 26–29.

Таутовичюс А., 1959. Восточнолитовские курганы: In: *Вопросы этнической истории народов Прибалтики: Труды Прибалтийской объединенной комплексной экспедиции*, т. 1. Москва, с. 128–153.

Таутовичюс А., 1968a. Дополнительные замечания по вопросу о границах между ятвяжскими и литовскими племенами. In: *MAD'A*, t. 1, p. 187–190.

Таутовичюс А., 1968b. Территория жемайтов по археологическим данным V–XII вв. In: *20 лет. Археологические и этнографические экспедиции института истории АН Литовской ССР (1948–1967)*. Вильнюс, с. 56–63.

Таутовичюс А., 1977. Балтские племена на территории Литвы в I тысячел. н.э. In: *Проблемы этнической истории балтов*. Рига, с. 44–48.

Таутовичюс А., 1980. Балтские племена на территории Литвы в I тысячелетии н.э. In: *Из древнейшей истории балтских народов (по данным археологии и антропологии)*. Рига, с. 80–88.

SUTRUMPINIMAS

MAD'A – Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija.

BEITRAG VON ADOLFAS TAUTAVIČIUS ZU DEN UNTERSUCHUNGEN DER ETHNISCHEN GESCHICHTE DER BALTENSTÄMME

Valdemaras Šimėnas

Zusammenfassung

Am 10. August 2006 verloren wir den Dr. habil. Adolfas Tautavičius. Er war eine der hervorragendsten Persönlichkeiten in der litauischen Nachkriegsarchäologie. Es war ein Wissenschaftler enzyklopädischen Ausmaßes, der sich für mehrere Gebiete der Archäologie interessiert hatte.

Adolfas Tautavičius wurde am 9. September 1925 in Judrėnai (Rayon Telšiai) geboren. Er lernte im Gymnasium von Telšiai, 1945 begann er die Ethnographie an der Histo-

risch-philologischen Fakultät der Universität Vilnius zu studieren, sattelte später zur Archäologie um. 1950 beendete er das Studium mit Auszeichnung. 1954 verteidigte er die Doktorarbeit (damals: die Dissertation zum Erlangen des wissenschaftlichen Grades des Kandidaten der historischen Wissenschaft) zum Thema „Ostlitauen im 1. Jahrtausend u.Z.“. 1962 wurde er Leiter der Abteilung der Archäologie im Institut für Geschichte Litauens und bekleidete diesen Posten 25 Jahre

lang bis 1987. 1988 entstand im Institut für Geschichte Litauens eine Gruppe von Archäologen, um den Palast der litauischen Herrscher in Vilnius zu untersuchen. A. Tautavičius leitete die zentrale Gruppe der archäologischen Untersuchungen. 1997 hat er seine Monographie „Die mittlere Eisenzeit in Litauen (5.–9. Jh.)“ als Habilitationsschrift vorgelegt. Im denselben Jahr wurde er zum Ehrendoktor der Akademie der Wissenschaften Lettlands gewählt. Den wesentlichen, wohl den bedeutendsten Teil seines wissenschaftlichen Lebens bilden die Untersuchungen der litauischen Ethnogenese.

Manche Aspekte seiner wissenschaftlichen Aktivität wurden noch bei seinen Lebzeiten besprochen. Eine große Aufmerksamkeit den Werken und dem wissenschaftlichen Erbe von A. Tautavičius wird erst nach seinem Tode gewidmet.

Am 4.–6. Oktober 2007 veranstaltete die Universität Vilnius ein Litauisch-lettisches Symposium zur Erinnerung an A. Tautavičius. Dieser Artikel gehört zu den Beiträgen jenes Symposiums. In diesem Artikel möchte ich nur einen kleinen Teil der Tätigkeit – die Untersuchungen der litauischen Ethnogenese – dieses hervorragenden Wissenschaftlers kurz beleuchten.

Wie schon erwähnt, beendete A. Tautavičius mit Auszeichnung das Studium an der Universität Vilnius. 1951–1953 beteiligte er sich an den Ausgrabungen der Hügelgräber von Katuškės, Didžiuliai, Dieveniskės, Pagineiai (Borovka), Poškonys (alle befinden sich im Rayon Šalčininkai), von Kurganai (Varatniškės) und Padvariškė (im Rayon Trakai) sowie von Kapitoniškės. Es vergehen kaum vier Jahre, und da präsentiert er schon die Dissertation des Kandidaten der Wissenschaften (jetzt sagen wir die Doktorarbeit) mit dem Titel „Ostlitauen im 1. Jahrtausend u.Z.“. Sowohl die Dissertation als auch das Ausgrabungsmaterial der Hügelgräber in Ostlitauen 1954–1959 wurde in der sowjetischen und litauischen archäologischen Presse veröffentlicht (Tautavičius, 1955; 1958; Таутавичюс, 1955; 1959). Die Untersuchungen der ostlitauischen Hügelgräberkultur wurden sofort sowohl in Litauen als auch im Ausland gut eingeschätzt. In seiner Dissertation und in den darauf folgenden Artikeln beleuchtete A. Tautavičius die Entwicklung der archäologischen Kulturen in Ostlitauen im ersten Jahrtausend u.Z. Eine besonders große Aufmerksamkeit wurde der Entstehung und der Entwicklung der ostlitauischen Hügelgräberkultur gewidmet. A. Tautavičius kehrte noch mehrmals zu der ethnokulturellen Situation in Ostlitauen zurück.

Als eine neue Etappe in den Arbeiten zur Ethnogenese kann man die gemeinsame Arbeit „Grundzüge der Archäologie Litauens“ betrachten, in der viele litauische archäologische Forschungsdaten verallgemeinert wurden (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961). Bei der Verfassung dieser Arbeit kamen viele Lücken der archäologischen Untersuchungen in Litauen an den Tag.

Danach folgte die Periode der Popularisierung der Archäologie. 1961–1972 erschienen mehrere Artikel in den populärwissenschaftlichen Zeitschriften wie „Mokslas ir gyvenimas“ („Wissenschaft und Leben“) sowie „Mūsų gamta“ („Unsere Natur“). 1966–1972 kam A. Tautavičius

der Gedanke, alle Völker, die in Litauen gelebt hatten, zu beschreiben. Danach erschien eine ganze Reihe von Artikeln in der og. Zeitschrift „Mokslas ir gyvenimas“ und Berichte über die Feldforschungen.

Die Periode 1974–1978 zählt zu der wichtigsten Forschungsperiode von A. Tautavičius auf dem Gebiet der ethnischen Untersuchungen. In dieser Zeit erschienen auf Initiative von A. Tautavičius vier Bände des Werkes „Atlas der Archäologie der Litauischen SSR“ (Lietuvos..., 1975; 1977; 1978).

1977 ist bedeutsam für die Untersuchungen der ethnischen Geschichte der Balten. In diesem Jahr fand in Riga die erste Konferenz zur ethnischen Geschichte der Balten statt. Sie wurden alle vier Jahre abwechselnd in Lettland und Litauen durchgeführt. Das achte Jahrzehnt gilt als die Blütezeit der Forschungen auf dem Gebiet der ethnischen Geschichte der Balten. Schon während der ersten Konferenz zur ethnischen Geschichte der Balten in Riga hat A. Tautavičius zwei Vorträge gehalten. Später nahm A. Tautavičius an den Konferenzen zur Ethnogenese der Balten nicht teil, immerhin beteiligte er sich an der Arbeit des Autorenkollektivs bei der Vorbereitung der Ausgabe von „Ethnogenese der Litauer“ (Lietuvių ..., 1987). Dieses Werk, an dem zehn Jahre lang gearbeitet wurde, erschien im Jahre 1987.

A. Tautavičius setzte die Forschungen der ethnischen Geschichte der Balten fort. Erneut erschienen einige populärwissenschaftliche Beiträge in der Gesellschaftszeitschrift „Mokslas ir gyvenimas“ sowie in den „Kultūros barai“ („Arbeitsfelder der Kultur“). Es waren Artikel über die Lettgallen (Tautavičius, 1976), über die Balten als Nachbarn der Nordslawen (Tautavičius, 1979), über die Herkunft der Kurern (Tautavičius, 1985b) u.a.

Mit der nationalen Erneuerungsbewegung verblassten die Forschungen über die ethnische Geschichte der Balten. Es entstanden andere mehrere Desiderata. A. Tautavičius widmete sich der Erforschung und den Rekonstruktionsarbeiten der Unteren Burg von Vilnius. Ethnische Forschungen blieben nur als Hobby bestehen. Bis zu seinem Tod hat A. Tautavičius viel gearbeitet, indem er die Forschungen der Herkunft der Baltenstämme fortsetzte und sich ständig für dieses Thema interessierte.

Es ist natürlich unmöglich, im Rahmen eines Artikels die Übersicht über die ganze Tätigkeit von A. Tautavičius auf dem Gebiet der Erforschung der ethnischen Geschichte der Balten zu geben. Er hat noch andere Beiträge zu diesem Thema veröffentlicht, die in diesem Artikel unbeachtet blieben. Ich habe es mir nicht zum Ziel gestellt, alle Anschauungen von A. Tautavičius hinsichtlich einzelner archäologischer Kulturen oder der Herkunft, der Entwicklung und des Schicksals der Stämme zu beleuchten. Es lässt sich nur erwähnen, dass diese Anschauungen besonders klar in den og. Werken von A. Tautavičius, so in der „Ethnogenese der Litauer“, in der Monographie „Mittlere Eisenzeit in Litauen (5.–9. Jh.)“ und in einer ganzen Reihe von populärwissenschaftlichen Beiträgen an den Tag gekommen sind.

Übersetzung von S. Lapinskas

[teikta 2008 m. balandžio mėn.]